

ПІДВИЩЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ: ПОРІВНЯННЯ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ ДОСВІДОМ

О.І. Фурдичко¹, О.М. Нагорнюк¹, Н.В. Палапа¹,
Г.С. Тарасенко², А.Л. Щерблюк¹

¹ Інститут агроекології і природокористування НААН (м. Київ, Україна)
e-mail: agroecologynaan@gmail.com; ORCID: 0000-0002-1108-7733
e-mail: onagornuk@ukr.net; ORCID: 0000-0002-6694-9142
e-mail: palapa60@ukr.net; ORCID: 0000-0003-3748-6414
e-mail: alina.burenko9210@gmail.com; ORCID: 0000-0003-1606-4554

² КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти» (м. Вінниця, Україна)
e-mail: tarasenkogal@gmail.com; ORCID: 0000-0001-9394-2600

Село і його природа на сьогодні є першоосновою зміцнення державницьких векторів природокористування як в агроекологічному, так і в світоглядно-філософському вимірах. Агроекологічна освіта населення всіх категорій покликана відновити усвідомлення людей відчуття села як рідного дому, яку сучасні вчені-екологи назвали новою філософією життя. У статті проаналізований сучасний стан рівня екологічної культури сільського населення в умовах децентралізації влади як фактор збалансованого розвитку сільських територій. Наголошено на тому, що людина передусім як біологічна істота має бути свідомою того, що довкілля — це її дім, основний засіб для існування. Разом із тим, усвідомлення важливості стану якості життя людини, її добробуту повинні виховуватись із раннього дитинства. Сучасний стан переважної більшості сільських територій в Україні ми можемо назвати нині ганебним. Усі неапативні зміни ХХ ст. нині набувають в Україні значного прискорення. Тому збереження довкілля як середовища існування людини залежить як від якості освіти, так і від темпів формування рівня екологічної свідомості й культури у дітей та молоді, розуміння ними того факту, що саме їм жити завтра на планеті Земля. На основі аналізу наукових джерел розглянуто теоретичні основи екологічного та соціального аспектів розвитку сільських територій, узагальнено зарубіжний досвід їх розвитку, окреслено тенденції розвитку сільських територій України. Вірогідність і обґрунтованість одержаних результатів обумовлено використанням загальнонаукових і спеціальних статистичних методів. Сьогодні приділяється значна увага вивченню досвіду законодавчого забезпечення реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади тих країн, які за політичними, економічними, правовими, географічними, демографічними, соціальними, культурними та іншими умовами близькі до українських реалій. Поряд із цим, особливу увагу заслуговує практика європейських країн із традиційними децентралізованими системами збалансованого розвитку сільських територій. Децентралізація призвела до появи складного багаторівневого врядування. Запровадження децентралізації — складне завдання. Такі складні реформи проводяться у випадку, коли для них існує чітка мотивація. І саме високий ступінь політичної мотивації є найважливішим фактором успіху таких реформ в Україні.

Ключові слова: біогеоценоз, екосистеми, сільські території, об'єднані територіальні громади, збалансований розвиток, євроінтеграція, екологічна освіта і виховання, екологічна свідомість, екологічна безпека.

ВСТУП

Сучасний стан існування людства вчені називають кризовим. Однак нині став зрозумілим той факт, що поняття криза — це

не що інше, як проблема, яку обов'язково треба вирішити. Своєю чергою, проблема — це усвідомлена трудність, яка заважає діяти, і яку якщо не вирішити, так чи інакше призводить до катастрофи. Людина, як найбільш організована ланка біосфери,

зобов'язана вміти приймати рішення подолання будь-якої кризи, свідомо аналізувати свою діяльність, починати змінювати себе, а, як наслідок і своє довкілля [1; 2].

Нагадаємо, що найважливіша особливість біосфери — це надзвичайно велика у ній різноманітність живих організмів. Всі вони на різних рівнях (особини, популяції, біогеоценозу) постійно взаємодіють між собою і довкіллям, об'єднані в єдине ціле обміном речовин та енергії, безперервно забезпечують доступність запасів мінеральних речовин, які необхідні для власного існування. Біогеоценоз — складний збалансований механізм, здатний шляхом саморегуляції протидіяти змінам довкілля та кількісного складу біорізноманіття. Однак, ці можливості біосфери не безмежні.

Біогеоценоз як структурна одиниця біосфери в природних умовах встановлює гомеостаз і автоматично підтримує постійне співвідношення між живими організмами різних видів. Гомеостаз — це внутрішній стан динамічної рівноваги природної системи, яка здатна підтримувати свої властивості на відносно постійному рівні. Якщо зміни у довкіллі виходять за межі звичних періодичних коливань організмів, то рівновага екосистеми не зворотно порушується [3].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Згідно з Угодою про асоціацію з ЄС, Україна взяла на себе зобов'язання реформування екологічної політики і права. Екологічну політику можна визначити як організаційну та регулятивно-контрольну діяльність суспільства і держави, спрямовану на охорону, невиснажливе використання та відтворення природних ресурсів, оздоровлення довкілля, ефективне поєднання функцій природокористування та охорони природи, забезпечення норм екологічної безпеки. Неefективна екологічна політика або ж її відсутність є коренем усіх існуючих екологічних проблем, може спричиняти екологічні катастрофи різного масштабу (аж до глобальної), порушення екологічної рівноваги, що загрожує існуванню не лише

людини, а і інших живих організмів, Природі загалом [4]. Жодні зміни не можуть бути реалізованими без їх усвідомлення і практичного втілення у повсякденне життя суспільства.

Видатний американський футуролог О. Тоффлер у своїй знаменитій книзі «Шок майбутнього» зазначає, що суспільні зміни відбуваються настільки швидко і радикально, що шокують людину, котра втрачає розуміння сенсу життя, базових цінностей, світогляду. І справді відбувається новий поворот історії, дивовижна трансформація соціуму, всебічні зміни всіх форм соціального й індивідуального буття. Доки ми цілісно не усвідомимо того, що з нами відбувається, не сформуємо бодай теоретично, як говорять синергетики, «порядку із хаосу», ми ніколи не вибудуємо якісної системи освіти, яка б забезпечила ефективну підготовку людини до життя [5].

Значення терміна «культура» — це те найкраще, що культивується, оберігається, плекається, підтримується народом. Говоримо про дух, мудрість, честь, історію, екологію, красу... Про все, що робить нас шляхетнішими (тобто тими, хто знає свій шлях) [1].

Добробут людей тісно пов'язаний із розвитком господарства, станом довкілля й якістю життя людей. Усі ці фактори тісно пов'язані між собою, формують загальну екологічну культуру особистості і не можуть бути змінені незалежно від інших. Прийнято вважати, що добробут людини найважливіша складова соціального розвитку, в основі якого є здоров'я й матеріальне забезпечення. Нині незаперечним фактом для широких мас населення є те, що наш добробут, наше здоров'я повністю залежать від стану довкілля, в якому ми проживаємо, від якості повітря, яким ми дихаємо, їжі й води, які ми споживаємо, від здатності природи самоочищуватися і самовідновлюватися. Тому збереження чистого довкілля, активної функціонуючої біосфери — це гарантія нашого здоров'я, здоров'я наших нащадків, гарантія добробуту [6].

Екологічні свідомість та культура є необхідними умовами для подолання гло-

бальної екологічної кризи, яка загрожує існуванню людини як біологічного виду.

Виникнення понять екокультура, еко-свідомість, екоетика тощо — це виклик сучасної ситуації на взаємовідношення «людина — природа» є наслідком господарської діяльності (або бездіяльності) щодо довкілля і середовища власного існування.

Життєве середовище людей розглядають на основі двох суджень:

1) життєве середовище забезпечує насамперед життя організму людини і функціонування його психіки. Тому нині основним показником якості життєвого середовища виступає характер екологічної ситуації;

2) природними координатами функціонування і розвитку життєвого середовища є простір і час, що перетворюються у власність людей (володіння за правом народження і за нормами культури).

Однак, організація середовищ існування у різних суспільствах різна...

Всі негативні зміни минулого ХХ ст. набувають в Україні значного прискорення нині. Тому збереження довкілля як середовища існування людини залежить як від якості освіти, так і від темпів формування рівня екологічної свідомості і культури у дітей та молоді, розуміння ними того факту, що саме їм жити завтра на планеті Земля.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

При проведенні дослідження, зважаючи на поставлені завдання, застосовувалися загальнонаукові та специфічні методи дослідження. Серед них: метод наукової абстракції використовувався при систематизації теоретичних основ розвитку сільських територій, формування основ екологічної культури сільського населення та учнів у сільських школах; метод системно-структурного аналізу — при визначенні особливостей екологічного та соціального розвитку сіл України; метод логічного узагальнення — при дослідженні проблем екологічного та соціального розвитку сільських територій; метод аналізу і синтезу,

графічний метод — для розробки організаційних заходів екологічного та соціального розвитку сільських територій України.

На основі аналізу наукових джерел розглянуто теоретичні основи екологічного та соціального аспектів розвитку сільських територій, узагальнено зарубіжний досвід їх розвитку, окреслено тенденції розвитку сільських територій України. Вірогідність і обґрунтованість одержаних результатів обумовлено використанням загальнонаукових і спеціальних статистичних методів.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Нині вирішення питання сучасного збалансованого розвитку сільських територій в Україні для теперішніх і майбутніх громадян надзвичайно важливі. Сільські території нашої держави займають близько 90% усієї площі. Однак, стан справ на більшості сільських територій дуже поганий, оскільки переважна кількість сільського населення відноситься досить пасивно щодо розвитку тієї території, на якій вони проживають [5; 7; 8].

З економічної точки зору як наслідок радянської політики щодо знищення поняття приватної власності, незначна частка сільського населення України немає ніяких доходів від власної виробленої чи зібраної продукції, що могла б стати власним бізнесом та реалізована з метою отримання прибутку і додатковим джерелом їх доходу.

Низький рівень екологічної культури і свідомості вкрай негативно впливають на стан і привабливість сільських територій, здоров'я їх мешканців, перешкоджають надходженню інвестицій до цієї території, що уповільнює можливості будь-яких позитивних змін та модернізації села.

Як свідчить європейський досвід, реформа місцевого самоврядування є складовою перетворень, які історично відбуваються у державі з метою забезпечення правових, соціальних, економічних, природоохоронних потреб сучасного суспільства. Місцеве самоврядування створює необхідні передумови унеможливлення узурпації влади, формує гнучку систему управління

у всіх сферах діяльності громадян всередині громади, можливість добре пристосовуватись до місцевих особливостей і умов, як природних так і соціально-етнічних, сприяє розвитку ініціативи та самоорганізації людей.

13 травня 2021 р. відбувся міжнародний вебінар «Культура школи, що підтримує успіх кожного учня» [9], організований Державною службою якості освіти України спільно з Асоціацією з міжнародних питань Чеської Республіки. На допомогу директорам шкіл у самооцінюванні управлінського й освітнього процесів та формуванні стратегій збалансованого розвитку сільських громад і виховання молоді, розроблені методичні рекомендації щодо розбудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти та орієнтовні критерії оцінювання, що дають змогу отримати об'єктивну відповідь про реальний стан діяльності закладу та чітко окреслити очікування. Українська сільська школа в об'єднаній територіальній громаді не повинна стояти осторонь щодо розв'язання екологічних проблем довкілля.

Зокрема, цілеспрямовано і творчо в царині підвищення екологічної культури населення працюють педагоги сільських шкіл на Вінниччині. Вчителі, які проходять фахову перепідготовку на базі Вінницької академії безперервної освіти, сьогодні є активними провідниками ідей сталого розвитку на ґрунті культурологічного підходу до еколого-виховної роботи з учнями сільських шкіл. Вони забезпечують не лише нарощення екологічних знань учнів — їхні зусилля більшою мірою звернені до формування природничої компетентності школярів, складниками якої, окрім знань, є практичні уміння, оперті на етичні, естетичні, патріотичні цінності.

Вчителі опікуються проблемою створення «екошкіл» і використовують активні форми екологічного просвітництва серед сільського населення області. Зокрема, це організація екологічних акцій, трудових десантів на допомогу природі. Так, наприкінці жовтня 2020 р. учні сільських шкіл Вінниччини брали участь в екологічній

акції «Зелена хвиля», метою якої стало висадження школярами разом із вчителями та батьками рослин на територіях навчальних закладів. Навесні 2021 р. діти, які проживають у сільській місцевості разом з іншими мешканцями сіл залучались до акції «Чистий ліс: до і після». Школярі охоче включалися в екологічний флешмоб *Trashtag Challenge* (до і після).

Велику агітаційну роль виконують шкільні екологічні флешмоби «Вклонімося природі», «Збережемо первоцвіти», «Війна зі сміттям», «Птахи прилетіли — на крилах весну принесли», «Цікавою та екологічно плідною є нова форма флешмобів «Прощання зі школою». Випускники шкіл замість запуску повітряних куль у день останнього дзвоника саджають дерева або квіти. Школярі Вінниччини створили соціальний відеоролик із закликом відмовитися від шкідливої традиції запуску повітряних куль, оскільки вони осідають на землі або воді, завдаючи довікільлю значної шкоди. Такі кульки очевидно шкодять тваринам, риbam та птахам. Виготовлені з матеріалу, який довго розкладається, вони можуть створювати проблеми впродовж багатьох сотень років і, по суті, утворюють новий шар сміття на території області.

Екологічно плідним, розбудованим на засадах ідей сталого розвитку є позитивний педагогічний досвід Глибочанського закладу загальної середньої освіти I–II ступенів Тростянецької селищної ради Вінницької обл. (директор — Валентина Дригант). Сільська школа стала справжнім осередком трансформації навчального закладу в школу сталого розвитку. У цій школі все життя — і освітній процес, і громадянсько-виховна робота, і управлінська діяльність — підпорядковані втіленню стратегії сталого розвитку. Аналізуючи «маршрутизатор» уроків сталого розвитку, які запроваджені в школі, варто відзначити оптимальне поєднання освітніх цілей — загальної освіти і освіти для сталого розвитку. Розглянувши зміст, методи і форми еколого-виховної роботи з учнями школи, слід підкреслити чітко виражений компетентнісний підхід до формування екологічної свідомості

школярів із виходом в екологічно цінні поведінкові програми. Учні Глибочанської школи майстерно втілюють свої екологічні позиції в екологічних листівках, плакатах, буклетах, беруть активну участь в екологічних акціях з метою допомоги рослинному світу та мешканцям природи у важкі для них періоди життя та розвитку.

Великого схвалення заслуговує управлінська діяльність адміністрації школи, яка є зразком впровадження ідей сталого розвитку в освітню практику та життя сільської громади. У 16-му обласному конкурсі проєктів розвитку територіальних громад школа здобула перемогу, вигравши грант на побудову сонячної електростанції (проєкт «Енергія сонця — шлях у майбутнє Глибочанської школи»). Знаменно, що обґрунтування доцільності використання альтернативних джерел енергії спирається на чіткі розрахунки, виконані в контексті сучасних підходів до енергозбереження. Адміністрація школи вказує на те, що для функціонування комп'ютерної техніки потрібна електроенергія: 20 кВт/год / доба (440 кВт/год / міс.). Для освітлення навчальних кабінетів та класних кімнат витрачається 1760 кВт/год / міс. Невід'ємною частиною освітнього процесу також є збалансоване повноцінне харчування учнів, на яке ідуть витрати електроенергії 800 кВт/год / міс. Сонячна станція надасть можливість забезпечувати електроенергією організацію освітнього процесу за рахунок взаємозаліку виробленої та спожитої електроенергії. А в майбутньому збільшення кількості сонячних модулів дасть можливість переходу на комбінований спосіб опалення закладу, що приведе до зменшення фінансування закладу загальної середньої освіти.

Управлінська діяльність дирекції школи на засадах сталого розвитку дає гарний приклад для мешканців села. Розвиток джерел електричної енергії, що перетворюють безпосередньо енергію сонячного випромінювання в електричний струм, відповідає ідеям сталого розвитку. Сонячна електростанція виробляє електроенергію цілорічно, навіть у зимовий період

та похмуру погоду, проте її потужність є максимальною влітку (за умови прямого попадання сонячних променів). Розвиток альтернативної енергетики дає змогу не тільки зберегти навколишнє середовище, але і забезпечити безперервне постачання електроенергії та зекономити кошти громади, а сонячні електростанції можуть стати однією зі складових вирішення зростаючих проблем енергозбереження в ОТГ [10–13].

ВИСНОВКИ

Становлення екологічної свідомості — складний і довготривалий процес. Оскільки екологічна свідомість має відповідне спрямування, а саме: формування інтелектуальних і вольових здібностей, вона з раннього віку відображає ставлення дитини до свого буття і до довкілля, його збереження і відновлення.

Екологічна свідомість як компонент розумової діяльності, визначає поведінку особистості і тому так важливо формувати її з періоду, який названий в українській Концепції екологічної освіти «материнською школою».

Виховна система В.О. Сухомлинського давно визначила основні точки опору формування багатогранної особистості — природа, праця, співпереживання, творчість, слово, краса тощо. Дитина стає розумною, моральною, прекрасною, доброю, працьовитою, непримиренною до обману завдяки взаємодії з природою.

Найкращий спосіб зняття напруги та стресів — саме спілкування з природою. Воно допомагає додати наснаги і бадьорості. Поблукати осіннім парком чи лісом, помилуватися палахкотінням барв, прислухатися до шелесту опалого листя, вдихнути особливі пахощі осені (зими, весни, літа)... І хай навіть ваша прогулянка буде зовсім короткою, ви обов'язково відчуєте, як у вас заспокоюються емоції, зникає пригнічення, прояснюються думки, відновлюються моральні та фізичні сили, внутрішня гармонія, з'являються бажання. В цьому і полягає основна суть якості життя людини у збалансованому довкіллі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каганець І. Стратегічний дороговказ: що наймовірніше, то більше шансів досягнення успіху. Народний оглядач. 07.12.2020. URL: <https://www.ar25.org/>
2. Нагорнюк О.М., Собчик В.Т. Методика соціально-екологічного моніторингу та формування екологічної культури сільського населення (на прикладі Східного Поділля): моногр. Херсон, 2014. 180 с.
3. Бондаренко В.Д. Культура спілкування з природою. Київ: Урожай, 1987. 174 с.
4. Екополітика. URL: <https://necu.org.ua/ekopol/>
5. Швед М. Вплив освіти і культури на розвиток суспільства. *Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*. 2014. Т. XVI. Р. 463–471. URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/636/Shved_%20Vplyv%20osviti%20i%20kultury.pdf?sequence=1&isAllowed=y
6. Білявський Г.О., Фурдуй Р.С. Основи екологічних знань. Київ: Либідь, 1997. 288 с.
7. Людям необхідно спілкуватися із природою. *Радіо свобода*. (03 листоп. 2004). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/922277.html>
8. Краєвська Г.О. Європейський досвід соціального розвитку села: актуальні практики для України. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. Вип. 4. С. 116–129.
9. Якість освіти та ефективність управління — це культура школи: досвід України й Чехії. Вебінар: Якісна школа. Міжнародне співробітництво. 2021. URL: <https://sqe.gov.ua/yakist-osviti-ta-efektivnist-uprav/>
10. Про концепцію екологічної освіти в Україні: Рішення Колегії Міністерства Освіти і Науки України № 13/6-19 від 20.12.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
11. Сушко О. та ін. Угода про асоціацію Україна — ЄС: дороговказ реформ. URL: <https://www.kas.de/c/document>
12. Бондаренко В.Д., Фурдичко О.І. Узлісся: екологія, функції та формування. Львів: Астериск, 1993. 64 с.
13. Палапа Н.В. та ін. Сучасний екологічний стан сільських селітебних територій України: відтворення і збереження людського і природноресурсного потенціалу. *Агроекологічний журнал*. 2021. № 2. С. 108–116. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.2.2021.234467>

REFERENCES

1. Kahanets, I. (2020). Stratehichnyi dorohovkaz: shcho neimovirnishe, to bilshе shansiv dosiahnennia uspihku. *Narodnyi ohliadach*. 07.12.2020 [Strategic guidance: the more incredible, the better the chances of success]. URL: <https://www.ar25.org> [in Ukrainian].
2. Nahorniuk, O.M. & Sobchik, W.T. (2014). *Metodyka sotsialno-ekolohichnoho monitorynhu ta formuvannia ekolohichnoi kultury silskoho naselennia (na prykladі Shkhidnoho Podillia)* [Methods of socio-ecological monitoring and formation of ecological culture of the rural population (on the example of Eastern Podillya)]. Kherson [in Ukrainian].
3. Bondarenko, V.D. (1987). *Kultura spilkuvannia z pryrodou* [Culture of communication with nature]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Ekopolityka [Ecopolitics]. (2021). URL: <https://necu.org.ua/ekopol/> [in Ukrainian].
5. Shved, M. (2014). Vplyv osvity i kultury na rozvytok suspilstva [The impact of education and culture on the development of society]. *Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie*, XVI, 463–471. URL: <https://er.ucu.edu.ua> [in Ukrainian–Poland].
6. Biliavskiy, G.O. & Furdui, R.S. (1997). *Osnovy ekolohichnykh znan* [Fundamentals of environmental knowledge]. Kyiv [in Ukrainian].
7. Людям необхідно спілкуватися із природою [Man needs to communicate with nature]. *Radio svoboda*. (2004). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/922277.html> [in Ukrainian].
8. Kraievskaya, H.O. (2019). Yevropeyskyy dosvid sotsialnoho rozvytku sela: aktualni praktyky dlia Ukrainy [European experience of rural social development: current practices for Ukraine]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika — Demography and social economy*, 4, 116–129 [in Ukrainian].
9. Yakist osvity ta efektyvnist upravlinnia — tse kultura shkoly: dosvid Ukrainy y Chekhii [The quality of education and the effectiveness of management is the culture of the school: the experience of Ukraine and the Czech Republic]. (2021). URL: <https://sqe.gov.ua/yakist-osviti-ta-efektivnist-uprav/> [in Ukrainian].
10. Pro kontseptsiu ekolohichnoi osvity v Ukraini: Rishennia Kolehii Ministerstva Osvity i Nauky Ukrainy № 13/6-19 vid 20.12.2001 [On the concept of environmental education in Ukraine: Decision of the Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 13/6-19 dated 20.12.2001]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
11. Sushko, O. et al. (2021). Uhoda pro asotsiatsiiu Ukraina — YeS: dorohovkaz reform [EU-Ukraine Association Agreement: a roadmap for reform]. URL: <https://www.kas.de/c/document> [in Ukrainian].
12. Bondarenko, V.D. & Furdychko, O.I. (1993). *Uzlisia: ekolohiia, funktsii ta formuvannia* [Edges: ecology, functions and formation]. Lviv [in Ukrainian].
13. Palapa, N. et al. (2021). Suchasny ekolohichny stan sil'skykh selitebnykh terytoryi ukraiyiny: vidtvorennia i zberezhennia lyud'skoho i pryrodno-resursnoho potentsialu [Current ecological condition of rural residential territories of Ukraine: reproduction and preservation of human and natural resource potential]. *Ahroekolohichnyi zhurnal — Agroecological journal*, 2, 108–116. DOI: <https://doi.org/10.33730/2077-4893.2.2021.234467> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 02.09.2021